

Dragana M. Đorđević*
 Univerzitet u Beogradu
 Filološki fakultet
 Katedra za orijentalistiku

VREDAN DOPRINOS PROUČAVANJU SAVREMENE ARAPSKE PROZE

Prikaz
 UDC 821.411.21-3.09"/19"(049.3)

Studija koja se pred nama nalazi, Райханова, Баян: *Съвременна арабска проза: от неокласическото към постмодерното*. – София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, 303 strane, ISBN 9789540743905, to jest, *Savremena arapska proza: od neoklasičnog do postmodernog* dr Bajan Rajhanove, vanrednog profesora savremene arapske književnosti na univerzitetu „Sv. Kliment Ohridski“ u Sofiji, plod je autorkinih dugogodišnjih književno-teorijskih proučavanja savremenog arapskog proznog stvaralaštva. Autorka je, inače, svetski renomiran stručnjak za savremenu arapsku prozu, a njeni naučni radovi, objavljavani u najuglednijim svetskim arabističkim časopisima i zbornicima, nezaobilazno su štivo za sve koji žele da se iole ozbiljno bave savremenom arapskm književnošću.

Autorka u ovoj kapitalnoj studiji od preko 300 strana razmatra arapsku prozu kao fenomen moderne književnosti, od prvih zametaka proznog izraza kod Arapa polovinom 19. veka, sve do početaka 21. stoleća. Knjiga ima sedam delova: *Uvod*, prvo poglavlje *Proza epohe preporoda: koracima drugih*, drugo poglavlje *Od neoklasičnog do modernog*, treće poglavlje *Između modernog i postmodernog*, *Zaključak*, *Bibliografiju* i rezime na engleskom.

U *Uvodu* (st. 7-17) autorka nudi kritički pregled najznačajnijih studija koje su se bavile savremenom arapskom književnošću, pri čemu ukazuje da je ta tema ozbiljnije zaokupila pažnju svetskih istraživača tek u poslednjih dvadesetak godina. Pregled ranije literature koji daje više je nego iscrpan i sveobuhvatan, jer razmatra vrlo dugačku listu kapitalnih studija o arapskoj prozi raznovrsnih analitičkih pristupa i tematskih usmerenja. Pri tome autorka ne poklanja pažnju samo književno-teorijskim proučavanjima arapske književnosti koje je iznedrila zapadna orijentalistka, a koja su pisana na engleskom, francuskom i nemačkom, već i više

* Filološki fakultet u Beogradu, Katedra za orijentalistiku, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: dragana.djordjevic@fil.bg.ac.rs.

nego značajnim studijama na ruskom i arapskom, čime održava inače odličnu naučnu praksu istočnoevropske orijentalistike.

U prvom poglavlju, *Proza epohe preporoda: koracima drugih* (str. 18-84), B. Rajhanova kritički razmatra nastanak proze kod Arapa. Pre svega, ona ukazuje na najznačajnije časopise širom arapskog sveta i prevode književnih tekstova sa stranih jezika poput francuskog, engleskog i ruskog i njihovog uticaja na formiranje različitih proznih književnih vrsta kod Arapa. Ukazuje i na delovanje arapskih prosvetitelja i prosvetiteljki, koji su skupa doprineli svojim aktivnostima sveukupnoj modernizaciji društva, stvarajući plodno tlo za usvajanje novih načina književno-umetničkog izražavanja. Posebnu pažnju poklanja i stvaralaštvu velikih prosvetiteljskih imena kao što su Rifa Tahtavi (1801-1873), Džurdži Zejdan (1861-1914), Ahmed Faris Šidijak (1805-1887), Mustafa Lutfi Manfaluti (1876-1924) i drugi, a ukazuje i na značaj koji su neoklasična proza, putopisi, makame i romani iz perioda preporoda imali za formiranje modernog proznog izraza. Sve ovo autorka potkrepljuje sadržajnim bibliografskim podacima i ilustrativnim primerima iz stvaralaštva te epohe iz kojih se može steći jasan uvid u to kakve su ideje i preokupacije imali predstavnici arapskog pokreta preporoda i kako se to odrazilo na književnost. Autorka kritički predstavlja sve prozne stvaraoce te epohe, a njihovo stvaralaštvo detaljno analizira i kontekstualizuje.

Drugo poglavlje, *Od neoklasičnog do modernog* (str. 85-174) bavi se proznom književnošću prve polovine 20. veka i faktorima koji su usmeravali njen razvoj. U ovom poglavlju, B. Rajhanova najpre ukazuje na značaj i uticaj književnih udruženja na razvoj proznog izraza, da bi potom u razmatranje uzela najistaknutija književna imena tog perioda, poput Egipćana braće Muhameda (1892-1921) i Mahmuda Tejmura (1894-1973), Tahe Huseina (1889-1973), Jahje Hakija (1905-1992), Sirijca Šekiba Džabirija (1912-1996) i mnogih drugih proznih pisaca koji su tu epohu obeležili. Poseban osvrt pravi i na prve romane koji su nastali u tom periodu, najpre na *Zejneb* Muhameda Huseina Hejkala (1888-1956) iz 1914. godine, ali i na druga romaneskna ostvarenja koja su nastala širom arapskog sveta (str. 115-147). Autorka razmatra glavne odlike tadašnjih romana, uz poseban osvrt na odlike tadašnjeg realizma i na istorijske romane, okolnosti pod kojima su nastali i odlike koje su posedovali, uključujući i prve romane egipatskog Nobelovca Nagiba Mahfuza (1911-2006). Potom (str. 148-174) se bavi angažovanom prozom. Prvo razmatra razvitak angažovane kritike, te različitih arapskih nacionalnih i panarapskih književnih udruženja i stranim uticajima na stvaranje književne kritičke misli od

Arapa, kao temelja arapske moderne prozne književnosti. Autorka konstatuje da plod angažovane proze nastale pedesetih godina jeste stvaranje novog realizma, čiji su istaknuti predstavnici Abdurahman Šarkavi (1920-1987) iz Egipta, Hana Mina (1924-2018) iz Sirije, Ahmed Abduselam Bakali (1932-2010) iz Maroka i drugi. Posebnu pažnju posvećuje i novorealističnim odlikama stvaralaštva Nagiba Mahfuz u tom periodu, ali i novim motivima i pripovedačkim postupcima kod Egipćanina Jusufa Idrisa (1927-1991) i Sirijca Abduselama Udžejlija (1918-2006).

Treće poglavlje nosi naslov *Između modernog i postmodernog* (str. 175-274), i u njemu se autorka bavi periodom od šezdesetih godina 20. do prve decenije 21. veka. Na početku, ona konstatuje: „Književni procesi, koji su tekli u arapskim državama početkom druge polovine 20. veka, sinhronizuju se kao celina i dobijaju jasno izražene tipološke sličnosti. Njihova konvergencija uslovljena je kako zakonomernostima imanentnog umetničkog razvitka, tako i političkim i socijalno-ekonomskim transformacijama koje nastupaju u arapskom svetu od šezdesetih do osamdesetih godina“ (str. 175). Zapaža i da će u tom periodu neki autori ostvariti svoju književnu zrelost, dok će za druge to biti period književno-umetničkog otkrivanja i eksperimentisanja. Razmatrajući tradicionalno pripovedanje (str. 176-187), B. Rajhanova analizira doprinose Palestinca Gasana Kanafanija (1936-1972), Libijca Alija Mustafe Misuratija (1926), Sulejmana Šatija (1943), Libanke Hanan Šejh (1945) i Sirijke Kamar Kilani (1932-2011). Dalje se bavi posebnom novinom u stvaralaštvu tog perioda koju predstavlja tzv. scenska priča (str. 187-193), narativna forma koja u pripovedanje unosi dinamizam i „intenzifikaciju na intelektualno-psihološkom planu“ (str. 187). Takav pripovedački postupak razmatra kod Nagiba Mahfuz, ali i Velida Redžiba iz Kuvajta, Muhameda Šukrija (1935-2003) iz Maroka, Muhameda Ahmeda Abdulvelija (1940-1973) iz Jemena i drugih. Drugi pripovedački postupak koji autorka razmatra jeste pak lirska priča (str. 193-202), narativna forma „iscela sazdana na unutrašnjem monologu“ (str. 193). Kao prvi primer takvog pripovedanja autorka navodi Sudanca Tajiba Saliha (1929-2009), autora kultnog romana *Sezona seobe na sever* (1966), kome se pridružuju irački pisac Fuad Takarli (1927-2008), Alžirac Tahir Vatar (1936-2010), Izudin Madani (1938) iz Tunisa i Sirijac Subhi Desuki (1957). Kao trećim fenomenom na planu pripovednih postupaka, B. Rajhanova se bavi eksperimentalnom prozom koju karakterišu novi senzibilitet, međusobna uslovljenost i realnost, dokumentaristički pristup i stilizacija, kao i folklorno-mitološki motivi. Autorka ukazuje pripovedači te epohe iskazuju sve veći interes za mitove, bajke, fantastiku, simbole, alegorije i drugo, istovremeno

ostajući verni tradicionalnom modelu romana, koji se bazira na različitim istorijskim i verskim izvorima i memoarsko-dokumentarnom materijalu. Razmatrajući fenomen međusobne uslovljenosti i realnosti, B. Rajhanova analizira najčuleniji Mahfuzov roman *Deca naše ulice* (1959), koji je nastao u tom periodu, kao i primere koji se mogu naći kod još jednog velikana arapske književnosti, Libanca Mihaila Nuajme (1889-1988), a kojima pridružuje analizu stvaralaštva Sirijke Gade Seman (1942). Kada je reč dokumentarističkom pristupu i stilizaciji, tu su joj u fokusu Egipćani Jusuf Kaid (1944) i Gamal Gitani (1945-2015), kao i Palestinac Emil Habibi (1922-1996). Kao istaknute primere korišćenja folklorno-mitoloških motiva, B. Rajhanova analizira pripovedačke postupke Sirijaca Ediba Nahavija (1926-1998), Kamar Kilani i naročito Zekerije Tamira (1931), kao i Libijca Ibrahima Kunija (1948). Započinjući razmatranje modernističkog i postmodernističkog diskursa, autorka konstatuje da njega u arapskoj prozi najpre odlikuje dekonstrukcija svih osnovnih parametara narativnog prostranstva: „Odvojena od prostorno-vremenskog kontinuuma, nova realnost se puni prvobitnim arhetipima i simbolima, prisećajući se htoničnih sila“ (str. 241). Tu tvrdnju potvrđuje minucioznom analizom umetničkih postupaka Iračanina Šakira Anbarija, Sirijaca Lejle Saja Salim, Velida Ihlasija (1935), Rebab Hilal, Katarke Hode Naimi (1966) i drugih. Odlike naporedo prisutnog realističnog diskursa predstavlja kroz analizu proznih ostvarenja Iračana Hejsama Muhsina Džabira (1962) i Abdulila Abdulkadira (1940), te Kuvajćana Latife Buti (1966) i Hamada Hamada (1954), Egipćanina Ale Asvanija (1957) i drugih. Kad je reč o sentimentalno-romantičnom pripovednom diskursu, prof. Rajhanova napominje da se on uglavnom vezuje za stvaralaštvo žena, gde autorke mahom razmatraju žensku sudbinu pri čemu sentiment postaje merilo dobra i zla: „To je uslovljeno osnovnom strategijom uzajamnog odnosa autora, naratora, likova i čitaoca u narativu, koji je pretežno u prvom licu“ (str. 267). Tu tvrdnju autorka potkrepljuje analizom stvaralaštva Kuvajćanke Lejle Muhamed Salih (1950), Jordanke palestinskog porekla Sane Šelian (1977), Sirijki Mari Rašu (1942), Balsam Muhamed, Suzan Havatmi i drugih.

U *Zaključku* (str. 275-277) autorka pravi osvrt na faktore koji su uticali na formiranje savremene arapske proze, na korenite promene na svim planovima, prvo u pretkolonijalnom i kolonijalnom, a onda i u postkolonijalnom periodu. Autorka ispravno primećuje, što je i u ovoj kapitalnoj studiji uspešno predstavila, da vredan doprinos današnjoj proznoj književnosti sada daju i autori iz nekad perifernih oblasti književno-umetničkog stvaralaštva, kao što su male zalivske zemlje. Ukazuje i na to da savremena arapska proza „žanrovsko-stilskim eksperimentisanjem krši

tradicionalne zakone i ideološke pečate i potpomaže diverzifikaciji savremenog književnog procesa, čije se promene otelotvoruju prevashodno na paradigmama realizma, modernizma i postmodernizma" (str. 276).

Posle zaključka sledi imponantna višejezična bibliografija sa izvorima (str. 278-298), kao i rezime na engleskom jeziku (str. 299-302).

Studija *Savremena arapska proza: od neoklasičnog do postmodernog* dr Bajan Rajhanove popunila je veliku prazninu u književnim arabističkim proučavanjima savremene arapske proze zbog više razloga. Pre svega, autorka se u ovoj studiji bavi temeljnom teorijskom analizom savremenog arapskog proznog stvaralaštva, kako iz strukturno-stilske, tako i iz šire kontekstualne perspektive, čime je izgradila posve drugačiji pristup toj temi u odnosu na preovlađujući manir zapadne književne arabistike, gde monografske publikacije prečesto imaju manir književno-istorijskih anotiranih bibliografija. Takođe, autorka je, za razliku od ranijih (zapadnih) istraživača, dosledno posmatrala procese razvitka prozne književnosti čitavog arapskog govornog područja, raskinuvši i sa pristupom po kom se arapska književnost izjednačava sa stvaralaštvom nastalim u pojedinim arapskim zemljama, na čelu sa Egiptom, kao što je relativizovala hronološki faktor i njegov uticaj na tzv. generacijsku umetničku pripadnost književnika. Uz to je vrlo uspešno problematizovala i ukomponovala analize i zaključke do kojih su došli kako zapadni istraživači, tako i oni iz arapskog sveta i sa teritorije bivšeg Sovjetskog Saveza, čime je ponudila mnogo sveobuhvatnije, dublje i raznovrsnije uvide u tu temu.

Čitava studija pokazuje svu širinu autorkinih znanja, činjenicu da temeljno poznaje i prati sva savremena književno-umetnička kretanja na arapskom govornom području i svu relevantnu teorijsku literaturu. Stoga moramo podvući da naučna monografija prof. dr Bajan Rajhanove *Savremena arapska proza: od neoklasičnog do postmodernog* predstavlja izuzetno vredan doprinos književnoj arabistici na svetskom nivou. Zbog toga verujemo da će doživeti prevode na mnoge zapadnoevropske jezike, a svakako bismo voleli da je čitamo i u srpskom prevodu.